

REFERÁTUMOK

Szállítási rendszerek a könyvtárközi kölcsönzésben: az Egyesült Királyság tapasztalatai

A könyvtárközi kölcsönzési rendszerek hatékonyságát befolyásoló tényezők között vannak olyanok, amelyek a könyvtáros hatáskörén kívül esnek. Ilyen a könyvtárak közötti kéréseket, illetve dokumentumokat továbbító *postai szolgáltatások gyorsasága és megbízhatósága*. Nem kielégítő, vagy túlságosan drága postai szolgáltatások esetén más megoldásokat kell keresni.

A *szállítási rendszerek* hasznossága országonként eltérő. Franciaországban például, ahol az egyetemi könyvtáraknak ingyenes és megbízható postai szállítás áll rendelkezésre könyvtárközi kölcsönzés céljára, nincs szükség más megoldásra. Az USA-ban a postai szállítás mellett rendelkezésre áll – s több könyvtár igénybe is veszi – alternatív megoldásként az Egyesült Csomagtovábbító Szolgálat (United Parcel Service). Azokban az országokban, ahol a távolságok túlságosan nagyok az egész országot átfogó rendszer kialakításához, ott körzetekre vagy városokra lehet szervezni a rendszert. A szállítási rendszerek sűrűn lakott országok vagy területek esetén a leghatékonyabbak, illetve ott, ahol a postai szolgáltatások nem kielégítőek. Ez utóbbi főként a fejlődő országokra jellemző.

Az alábbiak az Egyesült Királyság területén működő szállítási rendszereket, illetve ezek kialakulását tárgyalják.

Az első szállítási rendszerek

1971-ben az országos postás-sztrájk idején az Országos Tudományos és Műszaki Kölcsönző Könyvtár (National Lending Library for Science and Technology) szükségmegoldásként *közúti szállítási szolgálatot* állított fel Boston Spa-ban. A kölcsönzött anyagot ennek segítségével továbbították a londoni Országos Központi Könyvtárba (National Center Library), illetve az országban lévő nyilvános és tudományos könyvtárakba. Az Országos Kölcsönző Könyvtárból a járművek Skócia, Észak-Anglia, Közép-Anglia és London nagy központi könyvtáraiba szállítottak, amelyekkel a kapcsolatot a kisebb könyvtárak saját eszközeikkel teremtették meg.

1973-ban az Oktatási és Tudományos Minisztérium felkérte a Helyi Kormányzati Operációs Kutatócsoportot (Local Government Operational Research Unit, LGORU), hogy készítse el Yorkshire és Humberside könyvtári körzet szállítási rendszerének tanulmányter-

vét. A tanulmányterv biztató volt, a rendszert 1974 áprilisában bevezették az említett körzetben. A rendszerben két kisméretű tehergépkocsi naponta 27 könyvtárral veszi fel a kapcsolatot (beleértve a British Library Kölcsönzési Részlegét (BLLD) is.) A körzet központja Wakefield, itt csoportosítják az összegyűjtött anyagot a másnapi szállításnak megfelelően. A szállítás során a gépkocsik felveszik a kölcsönzésből visszaadott tételeket, valamint az adományozott tételeket a Kölcsönző Részleg Ajándékozási és Csereszolgálata (Lending Division's Gift and Exchange Service) számára. A fizetés a szállított tételek száma alapján történik.

Ezt a példát követte 1976-ban az előzőekkel azonos feltételekkel indított szállítási rendszer a Newcastle-i Egyetem és a Northumberland-i Megyei Tanács 1–1 járművével. Ez a rendszer az északi körzet nyilvános, egyetemi és politechnikai, továbbá egyes ipari könyvtárait köti össze a BLLD-vel. Egy-két más regionális könyvtár is tervbe vette hasonló szállítási rendszer beindítását, ezért hasznosnak látszott annak vizsgálata, hogy ezek átvehetők, kiterjeszthetők, vagy összekapcsolhatók-e. Ez különösen a postai szolgáltatás árának emelkedése és megbízhatóságának csökkenése miatt volt fontos.

Tanulmányterv

A BLLD javaslatára és a regionális rendszerek támogatásával a British Library Kutatási és Fejlesztési Részlege (Research and Development Department) tanulmányterv elkészítésével bízta meg az LGORU-t. Jelentésében az LGORU *megvalósíthatónak találta* egy országos szállítási rendszer kialakítását, s kimutatta, hogy az Egyesült Királyság könyvtárainak ez évente több, mint 300 ezer font megtakarítást jelentene. Javasolta azonban, hogy ezt megelőzően kísérleti eljárásokat folytassanak le a gyakorlati alkalmazhatóság és a gazdaságosság ellenőrzésére.

Kísérleti eljárások

1976 októberében az észak-nyugati körzetben indult egy kísérleti szállítási program az Észak-Nyugati Regionális Könyvtári Hivatal (North West Regional Library Bureau) és a BLLD kooperációs irányításával. A rend-

szerben a forgalom kétirányú: a BLLD-től kimenő tételek forgalma, s a régió könyvtárai közötti forgalom. A fizetés a szállított tételek száma szerint történik. A szállítást 5 kisméretű, fedett teherautó végzi. A BLLD-től kimenő tételeket borítékokba csomagolják. A csomagoló rekeszekből a tételek a címkén lévő előre nyomtatott (könyvtárként különböző) azonosító jel alapján válogathatók szét. A műanyag dobozokba helyezett tételeket vasúton az észak-nyugati körzetbe szállítják az éjszaka folyamán. A dobozokat egy szállító cég a gyűjtőhelyre viszi, ahol az útirány szerint szétválogatják, csoportosítják, majd teherautókra rakják őket. A régió területén az előző nap felvett tételeket szintén csoportosítják és teherautóra rakják. A BLLD-nek visszaszolgáltató kölcsönzéseket az éjszaka folyamán ugyancsak felveszik az autók a gyűjtőhelyre való visszatérés során, majd vasúton továbbítják a BLLD számára. Ugyanezt a megoldást alkalmazzák a később bevezetett londoni, birminghami és leicesteri központú szállítási rendszerekben. A bevételeket a „szállítási alap”-ba teszik, amelyhez a BLLD és a tagkönyvtárak a szállított tételek alapján járulnak hozzá. A bevételekből fedezi a rendszer költségeit, amely önellátó.

A második kísérleti eljárást Nagy-London területén 1977 márciusában kezdte meg a BLLD, kooperációban a Londoni és Dél-Keleti Régióval (London and South East Region, LASER), mely utóbbi 1978 decemberében teljes felelősséggel átvállalta az akkor 750 felhasználót összefogó kísérletet.

1981 áprilisában a programot kiterjesztették a London körüli megyék többségére, így most már a rendszer a BLLD 1500 felhasználó könyvtárát érinti. Az 1981–1982-es gazdasági évben 14 járművel 500 ezer tételt szállítottak Boston Spa-ból, továbbá mintegy 98 ezer helyi tételt.

A kísérletekből nyert tapasztalatok fényében létrehoztak egy kutatócsoportot, amely arra a következtetésre jutott, hogy a postai szállítással szemben a vizsgált szállítási rendszerek alternatív megoldást jelentenek a könyvtárközi kölcsönzésben. A rendszereket a BLLD, továbbá a regionális és régiók közötti kölcsönzés szállítására kell tervezni, oly módon, hogy az egyes rendszerek közöttön vagy vasút segítségével kapcsolódni a BLLD-hez. A kutatócsoport állásfoglalása szerint az országos rendszert az egymástól független rendszerek koordinációjával kell létrehozni.

További fejlemények

A két kísérlet sikerét követően 1979 májusában birminghami központtal alakult szállítási rendszer, amely Nyugat Közép-Angliára terjed ki. Ezt megelőzte az LGORU tanulmánya. Jelenleg tárgyalások folynak a Nyugat Közép-Angliai Regionális Könyvtári Rendszer

(West Midlands Regional Library System) és a BLLD között, hogy az előbbi vegye át a rendszer teljes pénzügyi irányítását.

Az egyes rendszerek felállításának menetrendjét az LGORU, majd a BLLD által elvégzett tanulmányok alapján a következőképpen lehet összefoglalni:

- a kiszolgáló potenciális terület meghatározása;
- a terület potenciális felhasználóinak meghatározása;
- a könyvtárközi forgalom felbecsülése;
- a szükséges járművek számának becslése;
- a bevétel kalkulációja a tételenkénti díj és/vagy előfizetési díj alapján;

meg kell állapítani, hogy a bevétel fedezni fogja-e a kiadásokat; ha nem, akkor módosítani kell a kiszolgáló terület nagyságát, úgy, hogy a költségek csökkenjenek, s a bevétel növekedjék;

részletes program kidolgozása, személyzet biztosítása a járművekhez;

dokumentáció (pl. szállítási menetrend stb.) elkészítése;

- értekezlet a felhasználókkal a problémák tisztázására, az útvonal ismertetése a járművezetőkkel,
- a rendszer beindítása.

Mivel a kelet közép-angliai teljes körzetre a szállítási rendszer nem volt gazdaságos, Leicester, Nottingham, Derby és Loughborough városokból a felhasználók kérelemmel fordultak a BLLD-hez, hogy a rendszer gazdaságosságát e városokra korlátozva vizsgálják meg. Ezt követően döntöttek arról, hogy 1981 májusában a Leicestershire-i Könyvtárak (Leicestershire Libraries) és a BLLD között bevezetik a szállítási rendszert.

Körzetek közötti szállítás

A szállítási rendszerek fokozatos elterjedése és a jelentkező megtakarítás után a következő logikus lépés a rendszerek összekapcsolása volt. 1981 márciusában indult a Területek Közötti Szállítási Rendszer (Inter-Regional Transport Transfer Scheme), amely a különböző szállítási területek könyvtárait köti össze. Fizetési eszközként utalványt használnak.

Költségek—bevételek

A szállítási rendszerek fenntartásának költségei mindenekelőtt a gépkocsivezetők béréből, a járművek értékcsökkenésével és üzemeltetésével kapcsolatos költségek-ből tevődnek össze, illetve figyelembe kell venni az esetleges vasúti költségeket. A bevételeket a tételenkénti díjszabás adja. Ezt úgy kell kialakítani, hogy a felhasználónak a postai szállítással összehasonlítva megtakarítást eredményezzen. A rendszerek így minimális haszonnal működnek.

Nagy-Britanniában a szállítási rendszerek a postai költségekkel összevetve évente több, mint 400 ezer font megtakarítást jelentenek. A teljes megtakarítás a rendszerek beindulásától kezdve 1982 áprilisáig meghaladja az 1 400 000 fontot. Az évi könyvtárközi forgalom (a BLLD-t nem számítva) 250 000 tétel.

A BLLD az 1981–1982-es gazdálkodási évben mintegy 900 ezer tételt küldött (több mint fele az összes szállítási rendszerben továbbított tételeknek) és 400 ezer kölcsönzésből visszatérített tételt kapott. A szállítási rendszerek a jelen gazdasági körülmények között életképeseknek bizonyultak. Valószínű, hogy a jövőben sem változik a helyzet, és e rendszerek fennmaradnak.

Következtetések

Az Egyesült Királyságban az elmúlt évtizedekben olyan szállítási rendszerek kezdeményezésének, majd fejlődésének lehettünk tanúi, melyek tökéletesítették a könyvtárközi kölcsönzést, s megtakarítást eredményeztek az érintett könyvtáraknak. Más országokban való alkalmazhatóságukat helyi ismeretek hiányában nehéz megítélni, azonban a létesítendő rendszerek tervezése során az Egyesült Királyság tapasztalatai minden bizonnyal hasznos segítséget jelentenek más országok számára.

/MERRY, K. J.: Transport schemes for interlibrary lending: The UK experience - Interlending Review, 10. köt. 2. sz. 1982. p. 49–53./

(Fazekas Zsuzsa)

A STATUS információkereső rendszer és alkalmazásai

Bevezetés

A STATUS elnevezésű információkereső programcsomagot az Egyesült Királyság Atomenergia Bizottsága (UK Atomic Energy Authority) dolgozta ki, a harwelli atomkutató központban. Fő célkitűzése a flexibilitás és az egyszerű használhatóság, valamint az, hogy a meglévő információkereső rendszerekkel integrálható legyen.

Az információs rendszereknek általában két fő összetevőjük van: a felhasználó és az adatbázis. A felhasználó többé-kevésbé konkrétan meghatározott információkat vár; az adatbázis többé-kevésbé rendszerezett információs tételeket tartalmaz. A felhasználó elsődleges követelménye az, hogy az adatbázis tartalmazza azokat az információkat, amelyeket igényel, másodszorban pedig az, hogy legyen módja az információk

kiválogatására és megfelelő formában való olvasására. Ez utóbbi tevékenységet három csoportra bonthatjuk, amelyek címei a következők lehetnek:

- utasításnyelv,
- adatbevitel és adatkijárat (input és output),
- információtárolás és -visszakeresés.

Egy integrált információs rendszerben e három tényező egyaránt jelentős. A STATUS rendszert is ezek alapján, de fordított sorrendben fogjuk tárgyalni.

A STATUS rendszer alapjai

Információtárolás és -visszakeresés

Az alapfeltevés a *szabadszöveges keresés* elve, vagyis az, hogy a rendszerben bármilyen szöveg tárolható géppel olvasható módon, és bármilyen szöveg visszakereshető. A TEXT elnevezésű fájl mindenféle szöveget azonos módon tárol. A fájl tételeit (bibliográfiai adatbázis esetében a dokumentumok leírását) az ismert *invertált fájl módszerrel* lehet visszakeresni. A STATUS rendszer automatikusan hozza létre az invertált fájlt, ennek neve CONCORDANCE fájl. Ebben a szöveg minden szavához tartozik egy index is. A CONCORDANCE fájlból ki lehet keresni egy bizonyos szót vagy bizonyos szavak meghatározott logikai kombinációját tartalmazó dokumentumokat (pontosabban ezek leírását), és a kikeresett tételeket a RETRIEVED LIST (*visszakeresett tételek jegyzéke*) nevű fájlban lehet elhelyezni.

Output

Miután megvan a RETRIEVED LIST, ennek alapján a TEXT fájlból elő lehet hívni az egyes tételek teljes vagy részleges szövegét. A felhasználóra van bízva, hogy a teljes tételeket, vagy azoknak pl. csak a címeit vagy más adatait is ki akarja iratni; azt is ő dönti el, hogy valamennyi dokumentumot kéri-e vagy csak egyeseket.

Utasításnyelv

A STATUS rendszer alapvető szintaxisa (ahogyan az utasításokat meg kell adni) a következő:

< egy utasítás > < paraméterek >.

Legyen például utasításunk az, hogy a visszakeresett tételek jegyzékéből kérjük az első négy tétel címét kiírni. Az ilyen utasítás megadásának módja:

TITLES 1–4 (rövid formában: T 1–4).